

Józefów, dn. 5 listopada 2022 r.

Prof. Bronisław Sitek
Wydział Prawa
SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny
w Warszawie

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Pani mgr Irminy Weroniki Stodulskiej pt. *Magia w ustawodawstwie rzymskich cesarzy chrześcijańskich*, Lublin 2022, ss. 184.

W wykonaniu uchwały Rady Instytutu Nauk Prawnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z dnia 26 września 2022 r. powołującej mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej mgr Irminy Weroniki Stodulskiej pt. *Magia w ustawodawstwie rzymskich cesarzy chrześcijańskich*, przygotowanej pod opieką naukową prof. Antoniego Dębińskiego, mam zaszczyt przedstawić moją ocenę rozprawy doktorskiej.

Po zapoznaniu się z rozprawą doktorską stwierdzam, że:

1. Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie przez Doktorantkę zagadnienia naukowego,
2. Autorka wykazała w rozprawie ogólną wiedzę teoretyczną w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki prawne,
3. Przedstawioną rozprawą Kandydatka do stopnia naukowego potwierdziła posiadanie umiejętności do samodzielnego prowadzenia pracy naukowo-badawczej.

Powyższe stwierdzenia oznaczają, że oceniana rozprawa doktorska spełnia kryteria określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 574).

Mając na uwadze powyższe, opowiadam się za dopuszczeniem Pani mgr Irminy Weroniki Stodulskiej do kolejnych etapów przewodu doktorskiego. W uzasadnieniu powyższego wniosku poniżej przedstawiam swoje argumenty.

I. Ocena trafności sformułowania tematu i przedmiotu rozprawy

Doktorantka za przedmiot rozprawy doktorskiej wybrała problematykę magii w świetle konstytucji cesarzy chrześcijańskich. Na uznanie zasługuje fakt, że Doktorantka swoje zainteresowania naukowe i badawcze skierowała na problematykę związaną z prawem rzymskim.

Samo sformułowanie tematu *Magia w ustawodawstwie rzymskich cesarzy chrześcijańskich* jest poprawne, aczkolwiek bardzo ogólne. Należy jednak pochwalić Doktorantkę, za to, że już w pierwszym akapicie wstępu dokonała doprecyzowania tematu, a mianowicie podstawowym zakresem badaczy jest dookreślenie w jakim zakresie w czasach chrześcijańskich można mówić o spójnej i konsekwentnej polityce karnej cesarzy wobec zjawiska społecznego jakim była magia. Tym samym Doktorantka we wstępie dookreśliła również zakres czasowy badanego ustawodawstwa. Jest to okres dominatu zaczynający się jednak od Konstantyna Wielkiego (306), nie zaś od Dioklecjana, do końca panowania Justyniana (565). Doktorantka tego nie napisała, ale jest oczywiście, że to Dioklecjan zapoczątkował okres dominatu, jednak okres cesarzy chrześcijańskich rozpoczyna się dopiero właśnie od Konstanta Wielkiego.

Słusznie postąpiła Doktorantka, że już we wstępie dookreśliła stan badań naukowych nad tą problematyką. Doktorantka właściwie wskazała, że w polskiej literaturze brakuje całościowego opracowania problematyki związanej z magią i stosunku ustawodawstwa cesarzy chrześcijańskich do tego zjawiska. Tylko niektóre polskojęzyczne opracowania romanistyczne zawierają marginalne analizy ustawodawstwa chrześcijańskiego dotyczącego magii. W literaturze obcojęzycznej występują opracowania dotyczące magii, jak chociażby monografia autorstwa E. Massonneau czy C. Pharra. Opracowania te jednak obejmują cały okres istnienia antycznego Rzymu, a więc okres chrześcijańskich regulacji prawnych w tym zakresie stanowi jedynie niewielki wycinek.

II. Ocena sformułowania celów naukowych, przyjętych hipotez i tez badawczych oraz przedstawionych problemów badawczych rozprawy

Doktorantka we wstępie do swojej dysertacji określiła następujące problemy badawcze: jaki był zakres przyjętych regulacji przez cesarzy chrześcijańskich od swoich poprzedników w zakresie kształtowania polityki karnej wobec zjawiska magii, jak dalece doszło do redefinicji zjawiska magii, jaki był wpływ nauczania pisarzy chrześcijańskich na *rationes legum* konstytucji cesarzy chrześcijańskich, a w końcu, dlaczego cesarze chrześcijańscy radykalnie zaostrzyli represję karną za przestępstwa magii. Moim zdaniem tak sformułowane problemy badawcze wyczerpują temat dysertacji doktorskiej. Zostały one zatem poprawnie sformułowane.

Według Doktorantki celem pracy jest ukazanie zakresu uregulowań prawnych jakim zjawisko magii we wszystkich jej formach było ujęte w ustawodawstwie cesarzy chrześcijańskich. Tak określony cel pracy koresponduje z tematem rozprawy.

Doktorantka pomimo zapowiedzi w pkt. 2 we wstępie pt. „Główne tezy pracy” (s. 9-11) nie sformułowała wyraźnie żadnych twierdzeń wyjściowych. Należy raczej przyjąć, że tymi głównymi tezami są wcześniej sformułowane problemy badawcze (s. 7). W tym pkt. 2 wstępu Doktorantka jedynie doprecyzowuje zakres badanej problematyki.

III. Ocena przyjętych konwencji terminologicznych oraz wykorzystanych metod badawczych

Pani mgr Irmina Weronika Stodulska w sposób poprawny posługuje się terminologią adekwatną do przedmiotowego zagadnienia oraz gałęzi prawa, w ramach której powstawała dysertacja. Na szczególną uwagę zasługuje to, że Doktorantka nie ograniczyła się wyłącznie do analizy tekstów konstytucji cesarskich, ale również sięgnęła po źródła, które pozwoliły nakreślić tło historyczne, polityczne i ideologiczne badanego okresu.

Doktorantka w swojej dysertacji doktorskiej zastosowała dwie metody, tj. historyczno-prawną, główną metodą badawczą oraz prawnoporównawczą (s. 13). Jak napisała Doktorantka, metoda prawnohistoryczna pozwoliła jej przeprowadzić analizę przepisów prawa z uwzględnieniem kontekstu historycznego. To właśnie analiza kontekst historycznego zezwoliła na zrozumienia oraz na wydobycie z treści z poszczególnych konstytucji, a istotnych z punktu widzenia określonych problemów badawczych.

Z kolei metoda prawnoporównawcza pozwoliła Doktorantce na przeprowadzenie analizy konstytucji cesarskich z rozwiązaniami istniejącymi w okresie przedchrześcijańskim oraz z współczesnymi rozwiązaniami istniejącymi w Kodeksie Prawa Kanonicznego.

Na końcu punktu o metodach badawczych Doktorantka również wskazuje jeszcze jedną metodę tj. metodę prawnodogmatyczną. Dzięki tej metodzie możliwe było przeprowadzenia egzegezy tekstów konstytucji cesarskich.

IV. Ocena konstrukcji i układu rozprawy

Praca składa się z czterech rozdziałów, których wielkość jest dość zróżnicowana. Rozdział I liczy 16 stron, rozdział II liczy 32 strony, rozdz. III liczy 60 stron i ostatni rozdział ma zaledwie 17 stron. Zastanawiałem się nad inną możliwą systematyzacją pracy, tak aby materiał był rozłożony bardziej symetrycznie. Doszedłem jednak do wniosku, ten układ pracy jaki zaproponowała Doktorantka jest poprawny i właściwy. Istniejąca dysproporcja ilościowa wynika z charakteru omawianej problematyki.

Ponadto w ramach struktury pracy znajduje się wstęp, zakończenie, wykaz skrótów i bibliografia zawierająca źródła wykorzystane w pracy oraz literaturę. Na końcu pracy znajduje

się streszczenie doktoratu w języku polskim i angielskim. Pozytywnie oceniam to, że każdy rozdział zawiera wprowadzenie i podsumowanie.

W rozdziale pierwszym (s. 14-32), zatytułowanym *Magia w starożytnym Rzymie*, Doktorantka zajęła się wyjaśnieniem etymologii podstawowych pojęć dla pracy i ewolucją ich znacznie. Ponadto Doktorantka w rozdziale tym omówiła kwestię stosunku prawa pogańskiego wobec magii w okresie przedchrześcijańskim. Kolejne terminy zostały objaśnione w rozdziale trzecim, o czym będzie mowa poniżej.

W rozdziale drugim (s. 33-67), zatytułowanym *Magia w pismach autorów chrześcijańskich*, Doktorantka omówiła poglądy wybranych wiodących pisarzy chrześcijańskich omawianego okresu w Doktoracie. Byli to następujący pisarze czy ojcowie Kościoła: Cyryl Jerozolimski, Jan Chryzostom, Augustyn, Cezary z Arles. Dobór tych pisarzy oceniam pozytywnie, chociaż Doktorantka nie uzasadnia, dlaczego wybrała właśnie tych pisarzy kościelnych. Osobiście pozytywnie oceniam dobór tych pisarzy kościelnych, a to ze względu na to, że w właśnie w ich dziełach znalazło się najwięcej informacji o stosunku chrześcijaństwa do magii szeroko rozumianej.

W rozdziale trzecim (s. 69-131), zatytułowanym *Formy magii poddane penalizacji w ustawodawstwie rzymskich cesarzy chrześcijańskich*, Doktorantka przanalizowała praktyki i czynności stosowane przez haruspików, augurów, astrologów i magów. Problemy te były ściśle powiązane z wierzeniami dominującymi w okresie przedchrześcijańskim. W tym rozdziale Doktorantka wyjaśniła znacznie szeregu kolejnych terminów i pojęć związanych z praktykami haruspików, augurów, astrologów i magów.

W ostatnim tj. rozdziale czwartym (s. 132-148), zatytułowanym *Sankcje karne za praktykowanie magii w ustawodawstwie rzymskich cesarzy chrześcijańskich*, Doktorantka omówiła rodzaje kar stosowanych za uprawianie magii, do których zaliczano karę śmierci lub wyganiania. Kara śmierci mogła być wykonana przez ścięcie lub spalenia żywcem.

Układ pracy oraz omawiana problematyka wyczerpuje wszystkie tezy wymagające omówienia w nakreślonym na samym początku rozprawy doktorskiej temacie doktoratu.

V. Uwagi dotyczące merytorycznej treści rozprawy

Niezwykle ważne jest to, że Doktorantka już we wstępie do pracy doktorskiej (s. 9-10), wyjaśniła różnicę jaka istnieje w pojmowaniu i ocenie magii w czasach antycznych, od spostrzegania tego zjawiska współcześnie. W świecie antycznym magia była integralną częścią sfery ludzkiej myśli, współcześnie zaś magia jest sferą przesądu, a niekiedy nawet rozrywki.

Doktorantka słusznie zauważa, że ówczesne konstytucje cesarskie okresu chrześcijańskiego używały piętnującego języka wobec grup praktykujących magię.

Słusznie Doktorantka rozpoczyna pierwszy rozdział rozprawy od wyjaśnienia znacznie oraz etymologii terminu „magia”. W tym zakresie odnosi się głównie do wyjaśnień słownikowych czy encyklopedycznych, ale nie tylko. Doktorantka przytacza również antyczną dyskusję między filozofami i znawcami religii, a przedstawicielami nauk ścisłych czy przyrodniczych na temat znaczenia i roli magii. Doktorantka prowadzi krytyczną dyskusję z tymi poglądami. Doktorantka potrafi sformułować własne poglądy (s. 17) i wskazuje na negatywny obiór magii w czasach jeszcze przedchrześcijańskich. Bardzo dobrze należy ocenić dyskurs jaki Doktorantka przeprowadziła na temat białej i czarnej magii (s. 23-25).

W części dotyczącej prawa pogańskiego Rzymu wobec magii (s. 27-31) Doktorantka przeprowadziła analizę tylko dwóch aktów prawnych, tj. ustawy XII tab oraz *lex Cornelia de sicariis et veneficis*. A szkoda. Przynajmniej Doktorantka mogła wskazać na jeszcze inne akty prawne w tym zakresie jaki ukazały się w okresie przedchrześcijańskim. Niemniej muszę podkreślić, że podejście Doktorantki do tej ustawy jest bardzo oryginalne i odmienne od dotychczasowych ujęć. Doktorantka spostrzega ją poprzez pryzmat walki z magią czarną.

Należy pochwalić Doktorantkę za to, że omawiając poglądy pisarzy czy ojców Kościoła na kwestię magii czyniła dość szerokie wprowadzenie, w którym znalazły się elementy biograficzne oraz tło historyczne ich nauczania. Dzięki temu ich stanowisko w kwestii magii było bardziej zrozumiałe. Czytelnik rozprawy doktorskiej może się dowiedzieć, że pisarze chrześcijańscy nie zawsze negatywnie oceniali zjawisko magii. Muszę jednak zauważyć, że Doktorantka zrobiła dość skromny opis tła historycznego działalności i stanowiska wobec magii w poglądach św. Augustyna.

Ciekawą część pracy doktorskiej stanowi rozdział III. Doktorantka przeprowadza z w nim najpierw opis praktyk wykonywanych przez haruspików, potem augurów, astrologów i innych. W pierwszej części Doktorantka opisuje historię danej grupy magów czy kapłanów, a następnie przeprowadza analizę konstytucji dotyczących danej grupy. Jest to bardzo interesująca część pracy doktorskiej, z tym jednak, że stopień pogłębienia tych opisów jest zróżnicowany. Doktorantka w tych opisach przytacza różne poglądy zawierające oceny pozytywne i negatywne tych praktyk.

Przytoczone przez Doktorantkę teksty konstytucji cesarskich niekiedy są bardzo płytko analizowane. Doktorantka niekiedy ogranicza się do powiedzenia tego samego co było w tłumaczeniu, ale w inny sposób (s. 77-78). Jednak trochę dalej (s. 82) Doktorantka

przeprowadziła pogłębioną i porównawczą analizę tekstów dwóch konstytucji. Oznacza to, że posiada wiedzę i zdolności do egzegezy tekstów prawnych.

VI. Ocena źródeł i literatury wykorzystanej przez Autorkę rozprawy

Analiza bibliografii pozwala stwierdzić, że Doktorantka przeprowadziła pogłębioną kwerendę literatury i źródeł. Gdy chodzi o literaturę, to Doktorantka w pracy wykorzystwała 240 pozycji bibliograficznych. Zgromadzoną literaturę pod względem ilościowym należy ocenić bardzo pozytywnie, mieści się ona w przyjętych zwyczajowo standardach prac doktorskich. Również pod względem jakościowym oceniam niezwykle pozytywnie zgromadzoną i przeanalizowaną przez Doktorantkę literaturę. Odnotowałem, że Doktorantka wykorzystwała w swojej pracy aż z 104 pozycje obcojęzyczne, co stanowi ponad 40% całej literatury. W większości są to artykuły lub monografie, z rzadka hasła encyklopedyczne. Literatura obcojęzyczna pochodzi przede wszystkim z języka włoskiego i angielskiego, co jest oczywiste ze względu na zainteresowania prawem rzymskim w tych obszarach językowych. W dalszej kolejności należy wymienić publikacje niemiecko- i francuskojęzyczne, a także w zborze wykaz literatury znajduje się kilka publikacji w języku rosyjskim.

Według mojej oceny zgromadzona i przeanalizowana literatura przez Doktorantkę w zasadniczej mierze wyczerpuje opracowania z zakresu badanej problematyki. Oczywiście można byłoby wskazać jeszcze na inne publikacje, które mogłyby zostatać przez Doktorantkę przytoczone i przeanalizowane w pracy, jak np.: W. Wojcieszak, *Kilka uwag na temat praktyk magicznych chrześcijan w późnoantycznych kościelnych tekstach normatywnych*, Studia Pelplińskie 52(2018), s. 421-434 czy M. R. Salzman, *From Superstitio do Hersy. Law and Divine Justice (Fourth-Fifth Centuries CE*, [w:] Mu-chou Poo, H.A. Drake, L. Raphals (ed.), *P. Old Society, New Belief: Religious Transformation of China and Rome, Ca. 1st-6th Centuries*, Oxford 2017, s. 245-255. Należy jedna uznać, że te publikacje i inne podobne mają charakter przyczynkowy i nie wnoszą nowych elementów do omawianego przez Doktorantkę problemu badawczego.

W zakresie analizowanych przez Doktorantkę źródeł praw muszę również wyrazić moją bardzo pozytywną ocenę. Doktorantka zebrała i przeanalizowała bardzo bogate źródła prawnicze i pozaprawnicze. Do źródeł pozaprawniczych należy zaliczyć liczne fragmenty pochodzące z Pisma Świętego, tak nowego jak o Starego testamentu. Ponadto Doktorantka powołała się w swoje dysertacji doktorskiej na literaturę rzymską, m.in. Cycerona, Swetoniusza, Pliniusza Młodszeo, św. Augustyna, Ammianusa, Euzebiusza, Laktancjusza i wielu innych autorów.

W zakresie źródeł prawnych Doktorantka sięgnęła do konstytucji cesarskich, których fragmenty zastały zachowane w Kodeksie Justyniana, *Mosaicarum et Romanarum legum collatio*, Kodeksie Teodozjańskim. Ponadto Doktorantka powoływała się również na pisma prawników rzymskich (*prudentes*) pochodzące z Digestów oraz na podręczniki do ówczesnej nauki prawa, czyli na Instytucje Gaiusa i Justyniana. Dodatkowo Doktorantka powoływała się również na obecnie obowiązujące przepisy Kodeksu Prawa Kanonicznego.

Przedstawiona powyżej w ogromnym skrócie analiza wykorzystanych w pracy doktorskiej źródeł prawa, źródeł pozaprawnych oraz literatury pozwala pozytywnie ocenić bardzo pozytywnie pracę doktorską pod tym względem.

W zakończeniu Doktorantka powtarza pewne kwestie wcześniej omawiane w pracy. Niemniej w zakończeniu znajdują się ważne wnioski końcowe. Między innymi Doktorantka twierdzi, że w Rzymie nie było spójnej polityki karnej państwa wobec maggi, nawet w konstytucjach cesarzy chrześcijańskich. W zakończeniu doktorantka wskazała również, że cesarze chrześcijańscy w dużej mierze kontynuowali politykę karną swoich poprzedników.

VII. Uwagi dotyczące formalno-technicznej i edytorskiej strony rozprawy

Praca jest dobrze udokumentowana. W sumie w pracy zostało zrobionych 727 przypisów, które zawierają nierzadko obfitą literaturę czy też poszerzenie merytoryczne omawianego w teście zagadnienia.

Moim zdaniem właściwiej byłoby stosować we wstępie termin hipoteza badawcza aniżeli teza czy główne tezy pracy (s. 9). Na początku pracy zawsze stawia się hipotezę, a więc twierdzenie, które stanowi punkt wyjściowy dla prowadzonych badań. Badania te dopiero mają prowadzić do twierdzeń ostatecznych czy właśnie tez, które winny zależeć się w zakończeniu. Zresztą zamiast używać termin „termin” właściwszym byłoby sformułowanie „wnioski końcowe”.

We wstępie do rozprawy doktorskiej Doktorantka sformułowała jedną cel pracy (s. 7). Szkoda, że został podany tylko jeden cel, który wprawdzie wyczerpuje zakres omawianej problematyki, jednak dodatkową wartością byłoby rozbicie go na kilka szczegółowych celów. Niewątpliwie podniosłoby to wartość naukową pracy.

Na s. 7 autorka przy okazji formułowania głównych problemów badawczych pisze: w jaki sposób nauczanie kościoła wpłynęło na *rationes legum* poszczególnych ustaw. Mam wątpliwości czy użycie terminu „Kościół” jest właściwe? Termin ten może sugerować czytelnikowi na istnienie tożsamości pomiędzy współczesnym pojmowaniem Kościoła a chrześcijaństwem w omawianym okresie. Moim zdaniem właściwsze byłoby trzymanie się

terminologii przyjętej już w tytule dysertacji, a mianowicie „chrześcijaństwo”. Stąd właściwszym byłoby takie sformułowanie: W jaki sposób nauka chrześcijańska wpłynęła na ustawodawstwo cesarskie tamtego okresu.

Doktorantka nie zawsze podaje przy zapisie bibliograficznym znajdującym się w przypisie dolnym stron, z których korzystała, np. s. 27 przyp. 98.

Doktorantka w przypadku konstytucji przytacza tekst w oryginale oraz dodaje tłumaczenie na język polski. W przypadku pism pisarzy Kościoła podaje jedynie tekst w języku polski. Można dobrze byłoby ujedlinić cytowania tekstów.

Doktorantce niekiedy zdarza się użyć niefortunnnych sformułowań. Na s. 83 akp. 2 pisze: „Konstantyn w 310 t. wydał§§ dwa prawa...” może lepiej byłoby ...”wydał dwie konstytucje...”. Podobnie na s. 113 Doktorantka używa terminu „akt” nie precyzując o jaki akt chodzi, lepiej jest pisać konstytucja. Doktorantce zdarza się również antropomorfizować zbiory prawa, np. na s. 117 pisze: „Piętnuje je zarówno Kodeks Teodozjański, jak i Kodeks Justyniana.” Kodeks nikogo nie penalizuje, zawiera jedynie przepisy prawa, na podstawie których penalizowane są określone zachowania. Autorka raz podaje tłumaczenie tekstu łacińskiego, innym razem podaje sam tekst łacińskim nawet w tym samym przypisie, np. s. 119 przyp. 580.

VIII. Ocena końcowa rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska zasługuje na pozytywną ocenę zarówno pod względem doboru tematu, zawartych w niej treści, jak i kwestii dotyczących jej formy (ze zgłoszonymi powyżej uwagami). Praca doktorska mgr Irminy Weroniki Stodulskiej świadczy o osiągnięciu wystarczającego poziomu naukowego. Problematyka podjęta przez Doktorantkę jest doniosła i ciekawa badawczo oraz stanowi oryginalne rozwiązanie problemu dawczego.

Mając na uwadze powyższe ponownie stwierdzam, że rozprawa doktorska spełnia kryteria określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 574). Tym samym Doktorantka może zostać dopuszczona do dalszych etapów postępowania Doktorskiego.

Gracjan Bisk